

МІЖНАРОДНИЙ ЮРИДИЧНИЙ ВІСНИК: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ (ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА)	МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОСТИ (ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА)	INTERNATIONAL LAW HERALD: ACTUAL PROBLEMS OF THE PRESENT (THEORY AND PRACTICE)
Науковий журнал	Заснований у 2014 р.	Вип. 1–2 (10–11) 2018

УДК 34:33(477)(08)

ЗМІСТ

Пам'яті заслуженого діяча науки і техніки України, доктора наук з державного управління, професора Шамрая Василя Олександровича.....	4
Теорія та історія держави і права; конституційне право	
Вітюк Д. Л. Єдина державна (національна) ідея як основа єдності України.....	9
Завидняк І. О. Конституційно-правовий аналіз правового статусу благодійних організацій в Україні.....	16
Грабовий В. В. Методологія дослідження проблеми охорони власності в радянській та незалежній Україні.....	22
Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право	
Лаговська Н. В. Проблеми нормативно-правового регулювання спадкування за законом в Україні.....	30
Господарське право; господарсько-процесуальне право	
Починок К. Б. Припинення суб'єктів господарювання: поняття, способи та класифікація.....	37
Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право	
Мацюк В. Я., Тильчик В. В. Деякі проблеми забезпечення правового захисту економіки на сучасному етапі реформування в Україні.....	44
Рябченко О. П., Харченко С. В. Принципи адміністративного судочинства.....	51
Бабич В. А., Нечипорук І. В. Адміністративно-правове регулювання протидії корупції в органах Державної фіскальної служби України.....	55
Біла В. Р. Форми аналітичної діяльності правоохоронних органів.....	61
Войтенко І. С., Мазурець О. О. Реформування митної політики та безпеки в Україні в умовах євроінтеграції.....	68
Коваль М. В., Білоконь В. А. Адміністративно-правове регулювання поняття «митні формальності».....	74

Теорія та історія держави і права; конституційне право

УДК 342

Д. Л. Вітюк,
кандидат юридичних наук,
доцент,
Університет ДФС України

ЄДИНА ДЕРЖАВНА (НАЦІОНАЛЬНА) ІДЕЯ ЯК ОСНОВА ЄДНОСТІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено проблематиці формування в Україні єдиної державної (національної) ідеї. Висвітлено деякі теоретичні питання цієї вкрай важливої проблеми та причини, які вимагають продовження пошуку формулювання, і методи побудови такої державної ідеї в Україні.

Ключові слова: державна ідея, національна ідея, ідеологія, українська нація.

Д. Л. Витюк,
кандидат юридических наук,
доцент,
Университет ГФС Украины

ЕДИНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ (НАЦИОНАЛЬНАЯ) ИДЕЯ КАК ОСНОВА ЕДИНСТВА УКРАИНЫ

Статья посвящена проблематике формирования в Украине единой государственной (национальной) идеи. Освещены некоторые теоретические вопросы этой крайне важной проблемы, приведены причины, требующие продолжать поиск формулировки, и методы построения такой государственной идеи в Украине.

Ключевые слова: государственная идея, национальная идея, идеология, украинская нация.

D. L. Vityuk,
Candidate of Judicial
Sciences,
Associate Professor,
University of SFS of Ukraine

SINGLE STATE (NATIONAL) IDEA AS THE BASIS OF UNITY OF UKRAINE

The article is devoted to the problem of forming a unified state (national) idea in Ukraine. Some theoretical questions of this extremely important problem are covered, the reasons for continuing the search for wording and methods for constructing such a state idea in Ukraine are highlighted.

Key words: state idea, national idea, ideology, Ukrainian nation.

Останніми роками в Україні актуалізувалося питання використання єдиної державної ідеї та її складових як механізму, який повинен об'єднати все суспільство при вирішенні нагальних проблем, що стосуються розвитку нашої держави. Це питання є вкрай значущим, оскільки культурна, політична, моральна атмосфера в Україні характеризуються значною нестабільністю, відсутністю чіткого консолідуючого чинника, яким, без сумніву, має стати загальна державна ідея, що спирається на моральні засади. У зв'язку з цим розробка державної національної ідеї, обґрунтування концепції правового розвитку в цій сфері на найближчий час та на перспективу, формування й утвердження основ єдності української нації, які базуються на моральних, духовних засадах, – є одними з найголовніших завдань України на сучасному етапі.

На сьогодні єдине правове регулювання в галузі ідеології є складним і трудомістким процесом. Нинішні політичні та соціально-економічні події в нашій країні зумовили необхідність змін у практиці правового регулювання різних суспільних відносин, в тому числі і єдиної державної ідеї.

Держава може бути єдиною лише в тому випадку, коли в ній існує єдина ідея. Тільки держава через об'єктивні причини здатна об'єднати розрізнені уявлення, почуття, емоції мільйонів українців і виразити їх загальну волю на раціональному рівні за допомогою правової політики та практики її реалізації. Одним із пріоритетів розвитку європейської правової української держави на сучасному етапі її розвитку і стало вироблення спільних для всіх українців цінностей, спільної єдиної державної національної ідеї. Отже, вважаємо, що істотним фактором у забезпеченні єдності українського народу повинна стати єдина державна ідеологія.

Мета статті полягає у висвітленні проблеми та напрямів формування в Україні єдиної державної (національної) ідеї, яка повинна стати основою єдності країни.

Розпад СРСР та повалення комуністичної ідеології стали для громадян України не лише підґрунтям для переходу до нових моделей державності й економіки. Ці події слугували відправною точкою для початку невирішеної досі кризи української ідентичності. Комуністична ідеологія майже упродовж всього ХХ ст. виконувала роль інтегруючого та об'єднуючого чинника. Її крах завершився змішанням політичного й етнічного начал, тобто побудовою державних утворень як виразників волі етносу.

Для української держави та її громадян ХХІ століття розпочалося із серйозних потрясінь та випробувань: державність України зазнає перевірки на міцність. Особливо важливого значення мають процеси та події останніх років, які порушили фундаментальні, базові засади організації українського суспільства і держави. У зв'язку з політичною та соціальною нестабільністю, яка на сьогодні існує в Україні, пріоритетом розвитку має стати вироблення загальних для всіх українців цінностей, спільної національної ідеї. Для гармонійного існування в єдиній державі різних національностей потрібне вироблення єдиної державної ідеї, єдиної ідеології. Слово «ідеологія» – грецького походження: *ιδεολογία*, від *Ιδεα* – прообраз, ідея, і *λογος* – слово, розум, вчення, буквально – вчення про ідеї [14]. Таким чином, ідеологія – це система поглядів та ідей, в яких виражається ставлення до тієї чи іншої дійсності, виявляються інтереси, цілі, наміри і т.п.

Термін «національна ідея» використовується рядом мислителів для характеристики проблем та уявлень, пов'язаних із визначенням історичної ролі України у складі світової спільноти, особливостями української історії, української культури, народного характеру й менталітету, із сенсом існування України у всесвітній історії. У найбільш загальному значенні

під терміном «національна ідея» слід розуміти комплекс основоположних морально-етичних ідей, які тривалий час займають центральне місце в історії народу і слугують для максимально тривалого збереження ідеологічної самобутності такого народу. Виділяють такі завдання формування національної ідеї:

– знайти сучасні форми реалізації національної ідеї як мрії про майбутнє покоління та мобілізуватися для формування й реалізації відповідних проектів, програм, політик. При цьому потрібно виходити з того, що народ – це цілісна єдність усіх поколінь: попередніх, теперішніх і майбутніх, а тому розум і душа народу – це, відповідно, цілісна єдність розуму й душі: попередніх, теперішніх та майбутніх поколінь;

– складнощі формування національної ідеї пов'язані з нашим уявленням про ідеї цього рівня. Ми звикли до того, що ідеї прогресу всього суспільства, усієї країни мають дещо відсторонений, «високий» характер. Вони пов'язані з досягненням певного загального блага у вигляді світлого комуністичного або світлого капіталістичного майбутнього. Заради цього майбутнього загального блага необхідно жертвувати і напружено працювати. Але при цьому ми твердо впевнені в тому, що, коли таке майбутнє настане, воно дістанеться «всьому народу» або, в кращому випадку, – деякій міфічній середньостатистичній людині чи невеликій кількості людей, а не кожній конкретній людині. Десятиліттями ми звикали до того, що реалізація високих ідей здійснюється в інтересах «усього суспільства» і не досягає кожної конкретної людини. Слід, до речі, зауважити, що це відбувалося не лише за часів радянської влади і не тільки в колишньому СРСР [12].

В Україні будується демократичне суспільство, соціально-орієнтована ринкова економіка, розвивається правова держава. Але в кожній країні існують свої національні особливості, які істотно впливають на конкретну практику демократизації, накладають своєрідний відбиток на здійснення ринкових відносин, багато в чому визначають специфіку державного управління та державної служби. Відповідь на питання щодо принципу облаштування життя у вигляді сформульованої й загальноприйнятої державної (національної) ідеології допоможе перетворити використання зазначених механізмів на цілісні технології національної діяльності. Нині українське суспільство, переживаючи часи суттєвих змін та соціальних потрясінь, відчуває гостру потребу в конкретному знанні цілей економічних та політичних перетворень, а також в ідеях, здатних згуртувати його для реалізації цих цілей. Як зауважує М. І. Матузов, реформатори не змогли донести до народу свої ідеї, плани, наміри, орієнтири; орієнтири змін виявилися розмитими, невиразними – куди йдемо, чого хочемо, який шлях обрано? [7] Десятиліттями після отримання Україною незалежності у нашій країні відбувалися дезінтеграційні процеси, які були спровоковані як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. У першу чергу, це було обумовлено відсутністю єдиної державної ідеї, прийнятної для нашої держави.

Виникнення духовного вакууму внаслідок краху колишньої системи цінностей, а також відмови від помилкової ідеї деідеологізації вимагало вироблення національно-правової доктрини [13, с. 153]. На думку багатьох вчених, усі пострадянські країни гостро потребують прогресивної ідеології, яка базується на кращих традиціях, на сучасних уявленнях про демократію, політичні свободи, гуманність та соціальну справедливість [8]. Підтримуємо позицію тих науковців, які наголошують, що зцементувати українське суспільство і державу може лише, як це завжди було в Україні, єдина для них ідеологія. Спільними зусиллями вони й повинні виробити для України довготривалу, стійку ідеологію. Центральна роль у цих заходах

повинна належати конституції. С. А. Авакьян з цього приводу зазначає, що конституція просто не може не бути ідеологічним – тобто світоглядним – документом... кожна конституція закріплює свою систему суспільних цінностей ... і спрямована на те, щоб на її основі формувалися відповідні погляди кожного члена суспільства [1, с. 15].

У конституційному праві при розгляді сутності Основного Закону особливо виділяється його ідеологічна функція, що є засобом ідеологічного впливу. У зв'язку з цим в науковій літературі нерідко вживається поняття «конституційна ідеологія»; так, Е. Е. Барінов доходить висновку, що держава повинна сприяти трансформації конституційної правосвідомості громадян в дусі нової конституційної ідеології [2, с. 15]. Очевидно, що цей термін є, переважно, науковою категорією. За нинішніх реалій значна частина українців, на жаль, не знає навіть тексту Конституції, а тому немає сенсу говорити про значний вплив конституційної ідеології на громадян України без державного втручання. Однак, безперечно, конституційна ідеологія повинна стати базою для ідеології державної, які співвідносяться як ціле та частина цілого. Зазначимо, що, зважаючи на радянське минуле, розробники Конституції України включили до її тексту норму, яка фактично вивела державу з активної діяльності у сфері ідеології. Згідно зі ст. 15 Конституції України суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова [4].

Після обрання Україною незалежності, можливо, така необхідність дійсно існувала, оскільки не було чітких уявлень про роль держави в регулюванні відносин між різними соціальними силами. Існувала реальна загроза відродження ідеологічного диктату, який ще зовсім недавно здійснювався комуністичною партією. Переважали погляди, згідно з якими пропонувалося усунути державу з ідеологічної сфери, внаслідок чого природні механізми розвитку ринку сформують середній клас, який буде базою для формування і становлення цінностей громадянського суспільства. Але з плином часу після прийняття Конституції України виявилось, що такий підхід є хибним.

Зазначимо, що конституційне положення про неможливість встановлення будь-якої ідеології як обов'язкової зовсім не означає, що у держави зовсім не повинно бути ніякої єдиної державної ідеології. На сьогодні вже є очевидним, що якщо держава не має єдиної державної ідеології, то інші держави намагаються нав'язати населенню свою ідеологію, своє мислення, які, зазвичай, є руйнівними для такої держави. У зв'язку з цим заслуговує на увагу думка про те, що державна ідеологія повинна бути однією з багатьох інших ідеологій, які вільно поширюються в суспільстві, але через свою особливу актуальність спираються на всебічну підтримку та протекцію держави [6, с. 133].

Після подій 2014 року в українському суспільстві особливо гостро розгорнулася дискусія щодо вироблення єдиної національної ідеї. Прихильником цього є Президент України – П. Порошенко. Виступаючи на зустрічі в Лейденському університеті в Нідерландах, він зазначив, що Україна сьогодні живе Європою. Ми боремося за європейські цінності. Ми бачимо наше українське майбутнє разом із Європою. Напевно, це останнє місце на землі, де люди так вірять в Європу. Європа для України зараз – це національна ідея [10]. Таким чином, вступ України до ЄС на сьогодні є державною ідеєю, яку, за словами П. Порошенка, підтримує майже 74 % населення України.

В цілому, якщо йдеться про формування єдиної державної ідеології, необхідно чітко усвідомлювати, що призначення ідеології – бути загальною, а не ідеологією для кожного.

Національна ідея, на думку П. Б. Струв'є, – це примирення між владою та пробудженим до самосвідомості й самодіяльності народом, який стає нацією [5, с. 53]. В основу державної ідеології повинні бути покладені ті цінності, які змогли б духовно об'єднати українців, пробудити у них гордість та повагу до своєї Батьківщини, згуртувати представників різних верств населення у випадку загроз національній безпеці країни, допомогти усвідомити себе єдиним народом та господарем, що несе відповідальність за свою долю і майбутнє нащадків перед пам'яттю предків, які ціною власного добробуту, власною кров'ю, а часто – і самим життям проклали шлях до свободи і незалежності України [11, с. 2].

Говорячи про єдину державну ідею, потрібно наголосити, що при її втіленні у життя необхідно застосовувати зважений науковий підхід, який повинен протистояти націоналістичним концепціям, присутнім у сучасному українському суспільстві. Саме державна ідеологія може стати основою, здатною згуртувати економічно та політично різноманітні верстви суспільства. Державна ідеологія повинна бути визнана більшістю громадян, у протилежному випадку вона не лише не стане базою для об'єднання, а й буде дискредитувати державу перед народом. Зазначимо, що не йдеться про «загальнообов'язкову» національну ідею тим більше, що такий підхід до ідеології заборонений Конституцією України, проте ідеологічний вектор творення нового, прогресивного має бути наявним.

В цілому погляди вчених-конституціоналістів щодо формування єдиної державної ідеї розділилися на два підходи. Прихильники одного з них стверджують, що у будь-якій багатонаціональній країні державницька ідея, яка забезпечує єдність держави, повинна бути наднаціональною. Найбільш слушними видаються судження вчених, які вважають, що формування наднаціональної концепції державності України, визнання ідеї толерантності слугує передумовою єднання українського народу. Сутність наднаціональної концепції вбачається у створенні моделі держави, яка забезпечила б поступове формування єдиної української нації. Вважаємо, що на теренах України одразу ж після розпаду СРСР необхідно було застосовувати політику «плавильного котла».

Зазначимо, що політика так званого «плавильного котла» відіграла конструктивну роль у становленні американської політичної нації. Згідно з нею у США немає територіально-адміністративних одиниць за етнічною ознакою, а етнокультурні особливості об'єднують людей на культурній основі. Саме таке «етатичне» (від франц. *etat* – держава) тлумачення нації нині найбільш поширене в країнах Заходу, де порівняно рано сформувалися національні держави. Становлення націй як історичних спільнот тут було пов'язане з розвитком ринкових відносин, унаслідок чого формувалося громадянське суспільство, яке, власне, і є нацією. Її природа полягає у подоланні етнічної виокремленості людей, залученні їх до широкої системи соціальних та культурних взаємин [3]. Таким чином, формування наднаціональної концепції державності України повинно консолідувати українців, які належать до осіб різної національності, у єдину спільноту в загальноукраїнському масштабі.

Немає сумнівів, що питання про заміну поняття «нація» в етнічному значенні на поняття «нація як спільнота українців» незалежно від їх національної приналежності – є досить делікатним. Порушувати його слід обережно, тим більше що його правове вирішення на даному етапі, у зв'язку з подіями, які відбулися в Україні останніми роками, є болючим для українців. Однак поступова відмова від розгляду нації в етнічному сенсі та формування менталітету зацікавленості у сприйнятті світового досвіду формування й розвитку націй як

спільнот, що є об'єднаннями людей в єдиній державі, повинно бути пріоритетним у державній політиці України.

Інший підхід пов'язаний з тим, що в багатонаціональній країні державна ідея не може бути наднаціональною. У зв'язку з тим, що народи України розрізняються за чисельністю, соціально-професійною структурою, типом господарсько-культурної діяльності, мовою, особливостями матеріальної та духовної культури, конфесійною приналежністю, – об'єднуючою та примирливою національною державною ідеєю запропонована ідея єдиної й неподільної України. Ідея єдиної й неподільної України повинна стати однією із найсуттєвіших рис національної політичної ментальності і традиційного українського територіального мислення.

Події, які розпочалися в Україні у 2014 році, змусили владу по-новому поглянути на гасло забезпечення єдності країни, зробивши його головним і системоутворюючим. Як зазначив П. Порошенко з нагоди Дня соборності України, «від Заходу до Сходу, від Півночі до Півдня – Україна неподільна, соборна і єдина!» [9]. Ця теза цілком відповідає новій національній ідеї. Саме Президент України та політична еліта повинні сприяти формуванню основ державної ідеології. При цьому необхідною умовою є залучення до цього процесу широких кіл політичної, релігійної й наукової громадськості.

Підсумовуючи, відзначимо, що в рамках становлення України як європейської держави, заснованої на демократичних засадах, повернення до старих ідеологічних догм є неможливим – необхідна нова інтегруюча державна ідея, яка повинна ґрунтуватися на демократії, громадянськості та патріотизмі. Ця ідея повинна об'єднати всіх громадян України в українську націю, визначити для всього світу образ, прагнення і справи української нації, висловивши те, чого прагне досягти український народ, в доступному для огляду майбутньому. Державна (національна) ідея українського народу повинна бути зрозумілою для всього світу, крім того, в першу чергу, вона повинна бути сприйнята усіма співвітчизниками, які живуть в Україні та за її межами, і за їх допомогою повинна впливати на формування та розвиток національних ідей країн, в яких вони проживають і громадянами яких вони є. Державна ідея українського народу повинна мати функцію каталізатора духовного, морального й інтелектуального єднання українського народу з народами ЄС.

В умовах глобалізації процесів світового розвитку, міжнародних політичних та економічних відносин, що формують нові загрози й ризики для розвитку особистості, суспільства та держави, Україна як гарант благополучного національного розвитку повинна перейти до нової державної політики у сфері формування єдиної державної (національної) ідеї. Правова політика в галузі ідеології повинна стати стрижнем суспільної злагоди народу в розумінні основних, доленосних проблем становлення дійсно неподільної, соборної та єдиної України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авакьян С. А. Конституция России : природа, эволюция, современность / С. А. Авакьян. – 2-е изд. – М.: Сашко, 2000. 528 с.
2. Баринов Э. Э. Конституционное правосознание в Российской Федерации : автореф. канд. юрид. наук.: 12.00.02 / Э. Э. Баринов. – Ростов-на-Дону, 2001. – 22 с.
3. Гетьманчук М. П. Політологія: навчальний посібник / М. П. Гетьманчук, В. К. Гришук, Я. Б. Турчин. – К.: Знання, 2010. – 415 с.

4. Конституції України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 26.03.2018)
5. Левакин И. В. Современная единая российская федеративная государственность. Проблемы и перспективы. Теоретико-правовое исследование / И. В. Левакин. – Саратов : СГАП, 2000. – 244 с.
6. Мамонов В. В. Конституционные основы национальной безопасности Российской Федерации : дисс... доктора юрид. наук.: 12.00.02. / В. В. Мамонов. – Саратов, 2004. – 411 с.
7. Матузов Н. И. Права человека: время надежд и раз очарований / Н. И. Матузов. – Права человека: пути их реализации: материалы междунар. конф.: в 2 ч. – Саратов, 1998. – Ч. 1. – С. 73–81.
8. Плеханов Г. В. Политическое завещание / Г. В. Плеханов. – Независимая газета. – 1999. – 30 ноября.
9. Ми всі різні, але нас об'єднують спільні цінності й устремління : Порошенко з нагоди дня соборності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.5.ua/suspilstvo/poroshenko-z-nahody-dnia-sobornosti-ukrainy-my-vsi-rizni-ale-nas-obiednuiut-spilni-tsinnosti-i-ustremlinnia-163462.html> (дата звернення: 26.03.2018)
10. Порошенко назвав національну ідею України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3595756-poroshenko-nazvav-natsionalnu-ideyu-ukrainu> – (дата звернення: 26.03.2018)
11. Програма з курсу «Історія політичної думки України» / укл. О. Сорба. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 36 с.
12. Телемтаев М. Национальная идея российского народа / М. Телемтаев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/telem_nac.php – (дата звернення: 26.03.2018)
13. Цыбулевская О. И. О нравственном аспекте реализации принципа «единство прав и обязанностей» / О. И. Цыбулевская. – Европейская Конвенция о защите прав человека и основных свобод и национальное законодательство : материалы международ. науч. конференции. – Саратов: ПАГС, 2001. – С. 150–156.
14. Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : uk.wikipedia.org